

DUŠANKA BOJANIĆ

DVE GODINE ISTORIJE BOSANSKOG KRAJIŠTA (1479. I 1480)
— PREMA IBN KEMALU

Ibn Kemal ili, punim imenom, Šemsudin Ahmed b. Sulejman b. Kemal paša udario je neizbrisivi pečat na kulturni život Osman-skog Carstva ne samo svog doba (1468—1534) već i celog 16. veka. Kao pravi istočnjački čovek od pera, on je ostavio impozantan niz književnih i naučnih dela raznovrsne tematike¹. Priznat i podražavan kao pisac i naučnik, smatran je autoritetom i zbog društvenog ugleda koji je uživao, kao nastavnik najpoznatijih medresa u Carstvu i najzad, kao šejhulislam.

Svoje najznačajnije delo, veliku *Istoriju dinastije Osmana* u deset svezaka, počeo je da piše po nalogu Bajezita Drugog. Prvih osam svezaka hronološki obuhvataju vladavinu prvih osam osmanskih sultana, zaključno sa poslednjim godinama vladavine Bajezita Drugog — taj deo istorije izgleda da je završen 916 hidžr. (1510—1511) godine. Devetu i desetu svesku Ibn Kemal je pisao po želji Sulejmana Veličanstvenog. Devetom sveskom obuhvaćena je vladavina Selima Prvog, a desetom Sulejmana Veličanstvenog do osvajanja Budima. Autograf ove istorije, ili tačnije rečeno ovih istorija, nije sačuvan, a neki delovi (cela peta i delom šesta i deveta sveska) još nisu pronađeni. Zbog ovakve kompozicije, pojedine sveske Ibn Kemalove istorije su još do nedavno smatrane za samostalna dela. Tako je deseta sveska prevedena na francuski pod nazivom *Knjiga o Mohaču*².

Nedavno objavljena sedma sveska Ibn Kemalove istorije nesumnjivo je jedan od značajnijih izvora za političku istoriju vladavine Mehmeda Osvajača³. Ta sveska, naime, prenosi događaje koji

¹ Za ilustraciju broja Ibn Kemalovih dela, od kojih se većina sačuvala do danas u rukopisima, mogu se navesti risale (eseji, rasprave) kojih ima preko 200. O ostalim delima: I. Parmaksızoğlu, *Kemâl Paşa — zâde*, İslâm Ansiklopedisi, 62. cüz, İstanbul 1954, 561—566.

² M. Pavet de Courteille, *Histoire de la Campagne de Mohacz*, Paris 1859.

³ Dr Şerefettin Turan: *Ibn Kemal, Tevarih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, Türk Tarih Kurumu yayınlarından I. seri, No. 5, Ankara 1954 — faksimilirano izdanje; isti autor, isto izda-

su, vremenski, već dosta bliski autoru, te je ovaj bio u mogućnosti da se koristi svedočanstvima još živih učesnika i njihovih neposrednih potomaka. Pored toga, sam Ibn Kemal poticao je iz istaknute ratničke porodice. Njegov deda, Kemal paša, bio je jedan od komandanata Mehmeda Osvajača i vaspitač princa Bajezita (Drugog), a otac, Sulejman Čelebija, sandžakbeg u Anadoliji. Svedočanstva učesnika daju posebnu vrednost Ibn Kemalovoj istoriji, a fragmenti koji ih sadrže često imaju karakter istorijskih izvora prvoga reda. Među svojim kazivačima u sedmoj svesci, Ibn Kemal je, po imenu, spomenuo samo neke — uglavnom istaknutije vojne i političke ličnosti: Čandarli Ibrahim-pašu, krimskog hana Mengli Giraja i Ozgur-oglu Isa-bega (čije prezime naši letopisi daju u obliku Zgurović). Ostale kazivače Ibn Kemal ne pominje po imenu, ali često uzgred konstatuje da određenu materiju izlaže na osnovu njihovih svedočanstava⁴.

Jedan ovakav fragment sedme sveske Ibn Kemalove istorije odnosi se na krajiško ratovanje bosanskog sandžakbega Davuda 1479. i 1480. godine. On sadrži materiju koju ne pominje nijedna turska hronika savremena događajima ili savremena Ibn Kemal, drugim rečima napisan je na osnovu originalne izvorne građe kojom je autor raspolagao.

Centralna ličnost ovog fragmenta jeste Kodža Davud paša, poreklom Albanac, koji je, za vreme Mehmeda Osvajača, bio črnomenski i ankarški sandžakbeg, a zatim anadolski i rumelijski beglerbeg. Vrhunac karijere dostigao je pod Bajezitom Drugim, kada je čitavih 15 godina bio veliki vezir (od 1483. do 1497). Dve godine nakon smenjivanja, 1499, umro je u dubokoj starosti, ostavivši za sobom ogromno bogatstvo i bogatu zadužbinu. I danas je za ime Davud-paše, vezan niz građevina koje su pripadale njegovoj zadužbini. U našoj zemlji to su bezistan u Bitolju i Daut-pašin amam u Skoplju⁵. Sama zadužbina nalazila se u Istanbulu i po njoj jedna gradska četvrt još uvek nosi Davud-pašino ime. I u vojnoj istoriji Carstva Davud paša je ostao trajno zabeležen po jednom lokalitetu: to je čuveno Davud-pašino polje (Davud Paşa Sahrası), kod Istanbula, prvo konačište osmanske vojske na polasku u evropske pohode, do koga je obavezno dolazio i sultan, čak i kada nije sam predvodio vojsku⁶.

nje, III. seri No. 5, Ankara 1957 — transkribovano izdanje turskom latinicom, opremljeno predgovorom i komentarom izdavača.

⁴ U predgovoru se izdavač, Dr Š. Turan, zadržao naročito na analizi podataka koje je Ibn Kemal saopštio prema Mengli Giraju, s obzirom na značaj koji se u turskoj historiografiji pridaje pripajanju Krima Osmanskom Carstvu.

⁵ Ostale javne zgrade kod nas nisu sačuvane. — U Davud-pašin vakuf u Skoplju spadao je veliki dvo-

struki hamam ispred mosta na Vardaru, mali hamam u blizini Vardara, robovski han u blizini velikog hamama i kovnica novca u blizini ovog hana. Up.: M. Tayyib Gökbilgin, XV—XVI. asırlarda Edirne ve Paşa Livâsi, İstanbul 1952, 407—408.

⁶ Opširnije podatke o Davud-pašinom životu daje Islâm Ansiklopedisi, 3. cilt, Ist. 1945 (s. v. Davud Paşa). Autor članka, I. H. Uzunçarşılı, nije se koristio Ibn Kemalovom istorijom kao izvorom, zbog čega uopšte ne pominje njegovo sandžakbegovanje u Bosni.

Slikanju ovako koloritne ličnosti Ibn Kemal je posvetio brojne stranice i čitava poglavlja svoje istorije. U šest za nas najzanimljivijih poglavlja, koja su ovde odabrana i zato što čine jednu celinu, Ibn Kemal daje opis dva upada akindžija, pod vođstvom tada bosanskog sandžakbega Davud-paše, u zemlje ugarsko-hrvatskog kralja i nemačkog cesara, jedan manji pljačkaški pohod (haramiluk) i, najзад, protivupad vojske Matije Korvina do Sarajeva⁷.

Mi ćemo prikaz svake od tih operacija izdvojiti i uporediti sa raspoloživim savremenim izvorima; takva analiza doprineće upoznavanju života naših krajišta u 15. veku. Ništa manje zanimljiva nije impresija koja se, na osnovu ovog fragmenta, može steći o Ibn Kemal u kao istoričaru, čije će se delo morati temeljito izučavati kao izvor za istoriju naših naroda.

I

Autor počinje ovaj deo svoje hronike opisom pada Davud-paše u nemilost. Neposredno posle Skadarskog pohoda, u kome je Davud paša učestvovao kao rumelijski beglerbeg, Mehmed II ga smenjuje sa tog položaja i imenuje za bosanskog sandžakbega, — po nagovoru i usled intriga velikog vezira Mehmed-paše Karamanija, kako to tvrdi Ibn Kemal⁸. Dotadašnji bosanski sandžakbeg Skender postaje rumelijski beglerbeg⁹.

⁷ Ova poglavlja nalaze se na str. 527—562 faksim. izdanja a na str. 473—500. transkrib. izdanja, koja je pripremio Š. Turan. Mi ćemo se u radu pozivati na transkrib. izdanje, jer ono pored svoje paginacije sadrži i paginaciju originala, odnosno faksimiliranog izdanja. Upotrebljavaćemo skraćenicu: Ibn Kemal, TAO, VII.

⁸ Skadarski pohod završen je potpisivanjem mira između Venecije i Osmanskog Carstva 26. januara 1479. godine. (Up. J. Hammer, *Geschichte des osmanischen Reiches I*, Pesth, 1834, 545). Smenjivanje Davud-paše može se i preciznije datirati ako se uzme u obzir da je Mehmed II napustio poprište pohoda u noći između 8. i 9. IX 1478 (Hammer, GOR, I, 542), ostavivši za sobom, prema Ibn Kemal u, rumelijskog i anadoljskog beglerbega da podignu dva utvrđenja, sa obe strane, mosta na reci Bojani pred Skadrom, radi sprečavanja mletačke pomoći opsednutima. Po sultanovom odlasku stigao je feraman da, posle završetka izgrad-

uje utvrđenja, oba beglerbega raspuste vojske klućama, a oni da se vrate, ostavljajući pred Skadrom samo armatarske spahije sa njihovim starešinom Ahmed-begom Evrenos-begovićem. Vojska je, radosna zbog ovog fermana, izgradila tvrđave za dvanaest dana, posle čega su beglerbezi krenuli, predavši oruđa i oružje ostavljenim opsadnicima. (Up. Ibn Kemal, TAO, VII, 458). Prema Hammer u (nav. mesto), Davud-paša je krenuo od Skadra početkom zime («Anfang des Wintermonathes»). Na samom povratku zatekla ga je »porazna vest« da je smenjen s položaja beglerbega, a da je na njegovo mesto doveden Skender, dotadašnji bosanski sandžakbeg. Up. Ibn Kemal, TAO, VII, 473.

⁹ Up. Hazim Šabanović, *Bosanski sandžakbeg Skender*, Istoriski glasnik 1/1955, str. 111—128. — U ovom radu opširno je razmatran životni put ovog bosanskog sandžakbega, o čemu i Ibn Kemal daje sveže i zanimljive podatke, na str. 436—437. i 473—474.

Na čelo krajiškog bosanskog sandžaka dolazi na taj način čovek sa već potvrđenim kvalitetima vojnog zapovednika i velikim ličnim autoritetom. U skladu s obavezom krajišnika u tom području da »vrše provale u ugarsku zemlju«, Davud paša uskoro po dolasku traži uobičajenu dozvolu od sultana za takav pohod. Posle toga saziva vojsku i vrši pripreme za upad.

»... Poslao je čoveka na Portu padišaha utočišta sveta i uzeo dozvolu da ide u pobeđnički pohod, u izvršavanje provale u Ugarsku. Da bi se izvestile gazije, po kasabama i trgovima izvikan je akin i vest o pobeđničkom ratu rasprostrla se na sve četiri strane zemlje. Svuda su otišle glasonoše i vest o akinu čulo je veliko i malo. Akin-džije koji su se nalazili u okolini okrenuli su konje u tom pravcu. S oružjem za napad i odbranu, sa opremljenim konjima, pripremilo se više od deset hiljada za okršaj spremnih bojnih konjanika. Pojavilo se mnoštvo vojske koja nosi uništenje neprijatelju, i sarajsko polje, po dužini i širini, ispunilo se tim morem...«¹⁰.

»Kada su se obavile pohodne pripreme, jednog jutra udaren je bubanj pobeđničkog rata. Začulo se bučno rzanje konjice, uzburkane kao Nil i hučne kao bujica; jedan nečuven i neviđen urnebes. Vetrohodni konjanici kamenim kopitama razvejali su u nebo pepeo zemljinog ognjišta. Varničavom potkovom hitronogog zelenka prepunili su iskrama nebesnu izmaglicu i svod zapalili. Jašući, stigli su do vode Une. Onaj ko je nije video, ne zna kakva je to reka; konju koji u nju uđe vide se samo uši. Nema mesta o koja bi se noga oduprla i zadržala. Stigli su i ušli kao bujica, a kao vetar prešli (Unu) i prohujali. Izlili su se po dolinama kao planinski potok u proleće.«

Turski stihovi autora:

»Posle mnogih dana pošto su krenuli
Stigli su toj vodi koju zovu Kupa.
Ta reka je tekla s besom tako ljutim
Dodirne li brdo iz mesta ga čupa.«

»I njoj su našli prelaz i pregazili je. U toj zemlji postoji još jedna reka kojoj je ime Sava. U danima kada ona nadode i u vreme kada se ustalasa, ako bi se sudarila s burnim Nilom, njen nalet bio bi mu ravan. Stigli su i prepustili joj konje, munjevito prešli i produžili. Prispeli su u kraj poznat i znamenit na jeziku meštana po imenu Slovin¹¹.« Dok su jahali dolinama i planinama rečenog kraja, prema turskim stihovima autora:

¹⁰ Ibn Kemal, TAO, VII, 474.

¹¹ U originalu: »Islovin«. Slovinj — narodno ime za srednjovekovnu Slavoniju, koja je obuhvatala područje između Gvozda i Drave. U XV i XVI veku to se ime odnosi još samo na oblast između Kupe i Drave. (Up. *Istorija naroda Jugoslavije*

I, Zagreb 1953, str. 178. i 756). — Hronika Ibn Kemala potvrđuje da je ovaj toponim bio u upotrebi 1479. godine za predeo između Save i Drave. — Turski izdavač objašnjava (str. 475 nap. 2) da se ovaj toponim odnosi na Iliriju!

»Put im je presekla voda,
zovu je Drava.
Goru kad čuje njen moćni huk
obuzme straha.«

»Rečena voda ponekad ni zimi ni leti nije davala prelaz bez broda. U nju niko nije mogao zagaziti. Pitali su starce te zemlje i videli da ne mogu naći nikoga ko bi znao za prelaz. Gazije su na arap-atima obigravale neko vreme tim dolinama kao kovitlac vetra i oklevale. Najzad videše da se nema kud pa se baciše u vodu i kao mehurići krenuše po toj reci...«¹²

Ibn Kemal, kao što se vidi, posebno naglašava teški i opasni prelaz reka. Zanimljivo je da je upravo te godine zabeležena teška suša u tim krajevima usled čega su reke bile plitke i lako prelazne¹³.

Ovo neslaganje u pogledu stanja reka (a stanje reka je bilo činilac od vrlo velikog značaja u kretanju akindžijske vojske), može se objasniti time što je Ibn Kemal bio upoznat sa uobičajenim stanjem tih reka.

U prelazu Drave »od konja i ljudi mnogi su nastradali«. U vezi s tim Ibn Kemal konstatuje da su se, »nevernici te zemlje« zadržali nad takvim junaštvom islamske vojske. Ova crta je karakteristična za mentalitet krajišnika kojima je važna pohvala junaštva, naročito iz usta neprijatelja.

Pošto je pregazila reku, napadačka konjica izvršila je prepad na iznenađeno stanovništvo.

»Staro i mlado, žene i mladiće, akindžije su saterali na jedno mesto i poterali u gomilama pred sobom. Njihovu stoku su pobili, njive nogama konja pogazili, imetak opljačkali, kuće popalili i uništili.«¹⁴

Dolazi do neočekivanog protivnapada konjice »zapovednika te zemlje« koji akindžije odbijaju. Ovaj okršaj Ibn Kemal prikazuje istočnjački živopisno i na prvi pogled veoma dramatično. U stvari njegov opis sastoji se od konvencionalnih i često upotrebljavanih metafora, i ne daje nikakav podatak iz koga bi se moglo zaključiti bilo šta određenije o tome ko je bio predvodnik protivničkog odreda »bezbrojne konjice«. Zapadni izvori uopšte ne pominju ovaj događaj.

Akindžijska vojska na odmornim konjima, otetim od neprijatelja, sa svojim u povodu, upada zatim »u jednu krasnu pokrajinu«.

»U toj pokrajini bio je grad po imenu Nedelište, gde se (ponekad — D. B.) odmarala kraljeva majka¹⁵. Pošto je njegova okolina

¹² Ibn Kemal, TAO, VII, 475.

¹³ »Fortuna Turcae audaciam sequitur fovetque: nam tanta siccitate is annus exaruerat, ut ad 7. Kalend. usque Aprilis numquam tantum pluerit, quantum sitibundum terrae donsum parumper aspengare potuisset.« Ant. Bonfinii Asculani Rerum Hungaricarum decades libris

XLV comprehensae, Ed. septima, Lipsiae 1771, 620.

¹⁴ Ibn Kemal, TAO, VII, 476.

¹⁵ U Medimurju su stvarno postojala imanja ugarske kraljice. Up. Dr Rudolf Horvat, *Poviest Medimurja*, Zagreb 1944, str. 15. Međutim, neizvesno je da li ih je ona imala baš u Nedelišću.

privlačna a podneblje prijatno, ona je to mesto izabrala za prebivanje.«¹⁶

Ibn Kemal Nedelišće u Međimurju (blizu Čakovca) opisuje kao veliki i napredan grad (şehir-i ma'mur, şehristan) naglašavajući njegovo bogatstvo.

Gazije su po ulasku u Nedelišće izvršili uobičajeni napad na stanovništvo, koje su delom poubijali, delom zarobili, dok su kuće opljačkali. Tu se prenoćili, u vrtovima grada¹⁷.

Zorom su akindžije napale kaštel (upotrebljen je izraz »kaçdal« sa objašnjenjem da je to drvena tvrđava) koji se nalazio kraj Nedelišća. U kaštel se bilo sklonilo nekoliko stotina stanovnika od kojih su neki »bili izašli iz kuće islama i zamenili svetlo vere tamom neverništva, a u tom kraju se nastanili«.¹⁸

Ovaj detalj ukazuje da je već u to doba, tako daleko od Bosne, bilo našeg stanovništva, koje je u ranijem periodu prihvatilo islam, a zatim prebeglo. Renegatstvo je po principima islamskog prava zločin koji se kažnjavao smrću uz teška mučenja¹⁹.

Akindžije tek posle nekoliko uzastopnih napada, u toku kojih su ih branioci bacali sa zidova, gađali kamenjem i posipali barutom i naftom, uspevaju da zauzmu kaštel. Dolazi do strašne, detaljno opisane odmazde nad preostalim braniocima, po naredbi Davud-paše.

»Kad su uzeli tu tvrđavu i spalili nevernike koji su bili u njoj, a rečeni cvatući grad razrušili i uništili, krenuli su otuda zdravo i veselo, sa beskrajnim plenom i opet izbili u česarevu zemlju. Kao hitra reka i brzi oganj, uništavali su i spaljivali neverničke krajeve koji su im bili na putu; čas su vitlali kao vihor, čas su jurili kao bujica po obroncima planina i po rečnim dolinama pa su, uništivši mnoštvo nevernika i na povratku, dospeli na krajinu Bosne«.²⁰

Na kraj ovog poglavlja Ibn Kemal unosi pesmu od šest stihova u kojoj opisuje kako je spaljena jedna ugarska tvrđava »između Ključa i Kamengrada, između ta dva tvrda grada«. Za razliku od drugih autorovih stihova, kojima se obično komentarišu ili povezuju ispričani događaji, ova se pesma odnosi na zbivanja kojih nema u proznom tekstu. Teško je reći da li je Ibn Kemal sam skratio tekst izbacivši ovde prozni deo opisa završne epizode pohoda, ili je do skraćanja došlo usled nemara prepisivača.

Ibn Kemal sve ovde izloženo etape pohoda datira sa hidžr. 884. godinom, koja je trajala od 25. III 1479. do 12. III 1480.

Sa ovim delom hronike može se uporediti Austrijska hronika korušskog sveštenika Jakoba Unresta, koja je jedan od osnovnih izvora za turske upade 1477—79. godine²¹.

¹⁶ Ibn Kemal, TAO, VII, 477.

¹⁷ Ibn Kemal, TAO, VII, 478.

¹⁸ Ibn Kemal, TAO, VII, navedeno mesto.

¹⁹ Up. članak Heffening-a »Mürted« u Enciklopediji islama (Islâm Ansikl, 89. cüz, Ist. 1960, 812—814).

²⁰ Ibn Kemal, TAO, VII, 479.

²¹ Jakob Unrest, *Österreichische Chronik, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum germanicarum, nova series, tomus XI, Weimar 1957, str. 100—101.* — Up. ocenu ovog odlomka Unrestove hro-

Unrest pominje samo napad na Nedelišće (Neleditz) koji datira sa 24. avgustom 1479. godine. Tog dana padao je praznik sv. Bartolomeja i bio je godišnji vašar u tom mestu — što objašnjava predstavu o velikom i bogatom gradu koju su stekli Turci. On takođe kratko izveštava o zauzeću kule u kojoj je pedeset konjanika čuvalo prikupljene prihode od tridesetnice²².

Unrest, međutim, daje još neke podatke kojih nema kod Ibn Kemala, koji se odnose na dalje odvijanje pohoda, ali koji su osim prelaska Drave ispod Ptuja nedovoljno povezani da bi se iz njih mogla steći koherentnija slika kretanja akindžijske vojske. Unrest je, međutim, zanimljiv po tome što spominje i sledeći, jesenji pohod akindžija iste 1479. godine, koga u Ibn Kemala nema, tokom koga su imali okršaj sa Jurjem, knezom zagorskim («graff Jorg aus dem Sager»), koji im je oteo konje²³.

II

Opis sledećeg pohoda počinje konstatacijom da je Davud paša, godine 885. hidžr. = 1480, ponovo sazvao akin. Ovog puta autor ne daje procenu broja učesnika, već kaže da se, za pohod, sabrao »ravno trideset i jedan alaj«. Pripreme su trajale nekoliko dana, za koje su vreme »otklonjeni nedostaci na konjima, oružju i opremi«. Onda je dat znak za pokret.

Pohod ima prvo cilj pljačku Hrvatske (Hirvad Vilâyeti), a zatim se nastavlja ponovnim prelaskom Une, Kupe, Save i Drave²⁴.

U toku pohoda, koji se odvija kroz uobičajenu pljačku i pustošenje, Davud-pašin sin, poslat ispred glavnine vojske sa izvidnicom, nailazi u jednom klanu na odred («alaj») ugarske vojske koji je išao da opsedne i zauzme jednu tvrđavu u česarevoj zemlji. U nenadanom susretu, koji se odigrao noću, akindžije razbiju ugarski odred, čiji su se ostaci spasli bekstvom upravo u onu tvrđavu koju su nameravali da zauzmu. Akindžije ih progone sve do bedema, zatim pljačkaju okolinu i nastavljaju pohod.

Turska vojska onda prelazi Muru i četiri dana hara područjima na njenoj levoj obali kuda »nikad brojna vojska nije bila izvršila

nike koju je dao izdavač Karl Grossmann, u predgovoru, str. XXII, kao i studiju Wilhelma Neumanna, *Die Türkeneinfälle nach Kärnten, Südost-Forschungen*, München, 1955, XIV, 1, 84—109.

²² Unrest, *Österreichische Chronik*, 100: »In demselben jar, als dy ober zall sagt, umb sannd Bartolomestag kamen die Turckhen an die Neleditz; da was jarmarockht, da uberyellen sy das volckh mit leyb und guet; des funden sich gar vill. Sy

gewunen auch daselbst den turck darynn der dreyssigist was, und zweden zeyten warn funfftzig gerayssiger dreyssiger da.«

²³ O ovom pohodu opširnije kod Vj. Klaića, *Povjest Hrvata*, sv. 2, dio treći, Zagreb, 1904, str. 118.

²⁴ Što ponovo potvrđuje da se toponim Hrvatska u to vreme u narodu upotrebljava pretežno za područje južno od Kupe.

upad«, te »nevernici tog kraja nisu bili čuli za ime akindžija«. Hroničar opisuje lokalno stanovništvo kako poverljivo i radoznavo prilazi Turcima, a onda biva uhvaćeno i odvedeno kao roblje.

»Pobedonosna vojska našla je taj megdan bez ljudi za borbu i bez uzrujanja sakupila se i krenula. U toj neverničkoj zemlji nije jedan kutak ostavila da ga nije prošla i pročešljala, ni jedno ognjište, a da ga nije prekrila pepelom štete«. ²⁵

Akindžije »sa bezbrojnim zarobljenicima i bezmernim plenom« ponovo prelaze Muru i vraćaju se drugim putem. Uz put uništavaju jedan grad — iz koga se spasavaju samo oni koji su se sklonili u obližnju tvrđavu — i pustoše veliki manastir čija je »unutrašnjost bila ukrašena kipovima sa trupovima od srebra, kao da je kineski mnogobožački hram ili neznabožački hram Kandahar«.

Tako je Davud paša »obogatio kuće gazija a kuću neprijatelja srušio«. ²⁶

Opis ovoga pohoda, kako ga daje Ibn Kemal, dobro odražava stanje koje tada vlada u tom delu Evrope. Car Fridrih III i ugarski kralj Matija Korvin su, od 1477. godine, u sukobu oko češkog nasledstva, posle smrti kralja Poděbrada, usled čega dolazi do čestih upada ugarskih četa u cesarske zemlje. Ovako povoljnim prilikama koriste se Turci za učestale provale. Da bi se obezbedio i dobio slobodne ruke za rat sa Fridrihom, Korvin sa Turcima sklapa primirje na osnovu koga se obavezuje da će njihovu vojsku slobodno propuštati kroz svoje zemlje, dok od njih za uzvrat dobija obećanje da oni, prilikom prolaza, neće činiti štete na njegovoj teritoriji.

O postojanju takvog dogovora svedoči i poznato pismo koje je Matija, u drugoj polovini 1480. godine, poslao Mehmedu II. U tome pismu on se žali sultanu na Davud-pašu, koji je, kršeći zajemčenu veru da, prilikom upada u zemlje rimskog cara neće nanositi štete oblastima pod Korvinovom vlašću, na povratku sa pohoda udario upravo na te oblasti, prostrana područja popalio i odveo mnogo ljudi u ropstvo.

Upoređenje Ibn Kemalovog opisa ovog pohoda (koji se smatra najrazornijim upadom Turaka u Kranjsku i Štajersku) sa hronikom Jakoba Unresta, potvrđuje pre svega pojedinost da je, za stanovništvo u Štajerskoj, ovaj upad predstavljao potpuno iznenađenje ²⁷. Unrest dalje daje opis neočekivanog napada akindžija na ugarski odred u pohodu na cesareve gradove. Prema Unrestu, odred je predvodio Crni Haugvič (der Swartz Hawgwitsch) koji je, krajem jula 1480, sa topovima opkolio grad Neumarkt u Štajerskoj (blizu Judenburga) i bio u pregovorima sa posadom oko predaje grada, kada su nenadano napali Turci. Haugvič je tada uspeo da ubedi posadu da ga, sa njegovim ljudima, pusti u grad, obećavajući da će sa zemaljskim vlastima sklopiti primirje kako bi se mogao pružiti otpor Turcima. Međutim, konstatuje Unrest, nije došlo ni do primirja niti do

²⁵ Ibn Kemal, TAO, VII, 483.

wissentlich«. Unrest, nav. delo, str.

²⁶ Ibn Kemal, TAO, VII, 484.

110, red 32.

²⁷ »sy ubereyhten das volckh und-

zajedničkog otpora, a Haugvič je grad zadržao i nije hteo iz njega napolje²⁸.

U Unrestovoj verziji nema pojedinosti o borbi između Mađara i Turaka kod Neumarkta — pominje se samo ukratko sukob. Inače se opis događaja u osnovnim crtama poklapa sa Ibn Kemalovim. Unrest je, međutim, daleko precizniji u opisu kretanja akindžijske vojske. Za razliku od Ibn Kemalovog uopštenog izlaganja, u kome gotovo nema toponima, austrijski hroničar pominje mesta koja su Turci opljačkali, navodeći često i precizno datume²⁹. On daje i podatak da je među zarobljenicima bilo samih sveštenika oko pet stotina i poziva čitaoca da izvuče zaključak koliko je onda moralo biti ostalog naroda odvedenog u ropstvo.

III

Sledeće poglavlje Ibn Kemalove istorije zanimljivo je sa nekoliko aspekata: što daje opis manjeg akindžijskog upada — haramiluka³⁰, što detaljno prikazuje bitku sa ugarskom vojskom i što, tom prilikom, prvi put spominje Đerzeleza³¹, često opevanog junaka iz krajiških narodnih pesama.

Po povratku iz prethodnog pohoda, Davud paša daje dozvolu jednome od svojih ljudi, akindžijskom starešini, Junus-vojvodi³², da skupi borce za haramiluk u »Ugarski vilajet«. Kao sadruga određuje mu Đerzeleza, čije junaštvo i snagu hroničar slika brojnim epskim hiperbolama.

Pod vođstvom ove dvojice, pet do šest stotina konjanika provlajuju u oblast kuda »u novije vreme«, kako precizira Ibn Kemal, nisu upadale akindžije, iz koje se, sa mnoštvom zarobljenika, vraćaju na obalu Sane. Odatle Đerzelez, sa sto do dvesta boraca kreće prema Bosni, vodeći zarobljenike, a Junus ostaje ulogoren sa većim delom odreda, »pošto su gazije bile umorne a njihovi konji posustali«. Noću ih, na spavanju, iznenađuje »jedan od slavni banova ugarske

²⁸ Unrest, nav. delo, str. 110, red 2—15.

²⁹ Tako pominje utaborenje Turaka kod Judenburga, 6. VIII 1980, i pljačku okoline, prodor prema Radgoni i haranje po gotvo celoj Štajerskoj, pljačku i paljenje Laboške doline, posebno između Volšperka i Št. Pavela (gde je ostalo malo kuća); odvođenje mnogo naroda u ropstvo iz Grebinja (Greifenburg), Habersberga i Djekše (Diex); napad na Velikovec i Št. Vid, paljenje Gospe Svete i povratak kroz Podjumu (Janttal). Up. Unrest, nav. delo, 110—111.

³⁰ Za razliku od akina, koji je okupljao i po nekoliko desetina hi-

ljada konjanika, i za koji je bila potrebna sultanova dozvola, haramiluk je bio manji pohod — od nekoliko stotina ljudi — koji je, po svom nahođenju, mogao da organizuje krajiški sandžakbeg.

³¹ Poznatijeg u našoj narodnoj tradiciji pod nazivom Đerđez Alija. Upotrebljavaću ime Đerzelez, koje je neposredno izvedeno od izvornog Gerz Ilyas.

³² Ima osnova za pretpostavku da je ovaj Junus vojvoda bio oslobođeni rob Davud-paše. Up. M. Tayyib Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası*, Istanbul 1952, str. 411, napom. 643.

zemlje, krajiški zapovednik poznat po imenu Čavli-oglu³³ sa tri hiljade oklopnika³⁴, i nateruje u bekstvo, tako da su se »poput stada ovaca u koje je ušao vuk raspali na buljuke i rasturili«. Goneći Turke iza Sane, ugarska vojska naleće na Đerzeleza koji joj je, obavješten o preokretu, krenuo u susret sa svojim odredom, pošto je zarobljenike ostavio u Kamengradu.

Sledi opis bitke u kome hroničar ne šteti pohvalne epitete za junaštvo ugarskog bana, pa čak slika i dvoboj između njega i Đerzeleza. Bitka se odigrava između reke Sane i tvrđave Kamengrada, pri čemu inicijativa nekoliko puta prelazi od jednog drugom protivniku (»mnogo puta je na megdanu bilo uzajamnog gonjenja i vraćanja«). Kada već izgleda da će ishod biti nerešen, iz zasede izbija Junus, koji je u međuvremenu uspeo da prikupi svoje borce, i nanosi odlučan poraz banovoj vojsci. Turcima padaju u plen ugarske zastave i vojna muzika, precizira Ibn Kemal. Porti su, nakon pohoda, poslata trofeji: zarobljenici sa uzetim zastavama i glave poginulih neprijatelja³⁵.

IV

Poslednji događaj vezan za Davud pašino krajiško vojevanje u ovoj godini, koji opisuje Ibn Kemal, jeste čuveni upad ugarske vojske u bosanski sandžak i spaljivanje Sarajeva.

Pošto je dao idiličan opis Sarajevskog polja u proleće 1480. godine, i Davud-paše kako se odmara bez vojske, okružen samo svojim robovima, hroničar izlaže svoju verziju motiva ugarskog upada. Razlog, prema njemu, leži u napadu akindžija, prethodne godine, na Nedelišće u Međumurju, »grad kraljeve majke«. Na navaljivanje svoje majke ugarski kralj, za odmazdu, skuplja vojsku za napad na Sarajevo³⁶: sedam hiljada probranih oklopnika (»od glave do pete ukrašenih savršenom opremom i prekrivenih čelikom«), dok istovremeno Davud-paši, da bi ga zavarao, šalje izaslanika da pregovara o miru. Vojsku predvodi »sedam proslavljenih banova«. Zanimljivo je da se Ibn Kemal trudi da poimence nabroji svih sedam vojskovođa, to su: Dolosi Peter (tj. bosanski ban Petrus Dolci, odnosno Petar Dojčin), zatim ban Jajca³⁷, blagajski ban Mikloš, »jedan bezvernik Hrvat« (u kome hroničar nije prepoznao svog Čavli-oglua,

³³ Ovo je, kako pretpostavljam, Egervari Laclav, odnosno Ladislav od Egervara, »ban hrvacki i slovinški i Dalmacije«, čije je narodno ime (Laclav) turski hroničar nešto deformisao.

³⁴ Može se dosta pouzdano pretpostaviti da je ovaj broj znatno preuveličan, možda u cilju umanjivanja poraza Junus-vojvode.

³⁵ Ibn Kemal, TAO, VII, 484—488.

³⁶ Vrlo je verovatno da se takvo objašnjenje motiva ugarskog pohoda rodilo među samim akindžijama, koji su — za ovu izuzetnu akciju ugarskog kralja — tražili odgovarajući izuzetan povod.

³⁷ Ibn Kemal ovide greši: reč je, opet, o bosanskom banu, odnosno »banu Jajca«, Petru Dojčinu — dakle, o jednoj istoj ličnosti.

Ladislava od Egervara, bana hrvatskog i slavonskog), zatim »jedan Janoš«, Ivan Kurjaković (Kuryak-oğlu Ivan) i »jedan koji je bio u Zrinjskoj zemlji ban«. Na čelo vojske postavljen je despot Grgurović (Girgire — oğlu Despot) — Zmaj Ognjeni Vuk naših narodnih pesama, titularni despot srpski. Sledi emfatičan prikaz snage i žestine sakupljenih hrišćanskih ratnika (poređenih sa medvedima i divljim veprovima, »od kojih je svaki bio kadar da poždere živog lava«), a naročito despota Vuka.

Prodrevši u bosansko tursko krajište, vojska dobija izveštaj od jednog od ličnih slugu Davud-pašinih, prebeglice, da na području Sarajeva nema spahija »zaštitnika zemlje«. Međutim, jedan starac, uhvaćen na putu prema Sarajevu, saopštava Grguroviću, pred koga je predveden, da se u zasedi nalazi moćna turska vojska, spremna da ga napadne. Ovo usporava kretanje napadača, nateranih na oprez, što omogućuje stanovništvu Sarajeva (Saraj) i okoline da se razbegne i skloni. Beži u obližnje planine i iznenađeni Davud paša, pošto je kraljevog izaslanika, vezanog, poslao u tvrđavu (hisar) i razaslao vesnike da sazovu spahijsku vojsku.

Videvši da nema otpora, Grgurović ulazi u Sarajevo i boravi u njemu tri dana. Prvog dana vojska pljačka grad, drugog okolinu, dok trećeg, pred odlazak, uništava grad požarom.

U međuvremenu počinje da se prikuplja vojska — pristizu kadija višegradski Begović (Beg-oğlu) i kadija Broda³⁸ Husamović (Hüsam-oğlu) sa po pet stotina konjanika, zatim Đerzelez i sin Davud-pašin Sulejman beg.

Grgurović daje naredbu za povratak i šalje napred Petra Dojčina sa plenom, dok on sam vodi zaštitnicu. Sa svoje strane Davud paša šalje Đerzeleza da čuva ulaz u klisuru Miledreš (Milodraž)³⁹, kako bi sprečio prolaz ugarskoj vojsci. Sam paša, sa glavninom snaga, opkoljava Grgurovića koji postavlja odred u (klasičnu) odbrambenu formaciju »ježa«, sa kopljima uperenim napolje sa svih strana i strelcima u unutrašnjem redu⁴⁰:

»Sa koje se god strane pogleda ne vidi se ništa do oštrih vrhova kopalja; od osica zemebereka ne može im se prići, od trnja kopalja ne može se na njih krenuti. Ta veličanstvena gomila ličila je na planinu kojoj je unutrašnjost tvrda stena a spoljašnjost trnjak«.⁴¹

Posle bitke koja traje sve do zore — i u kojoj se među poginulima nalazi višegradski kadija Begović — despot se sa vojskom

³⁸ Kadiluk Brod u bosanskom sandžaku nazvan je po nahiji (župi) Brod. U nahiji Brod u drugoj polovini 15. veka najznačajniji trgovci bili su Zemica i Kalkanj. Up. H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1959, 147—150 — Kadije su u 15. veku imale timare, a u ovom izvoru ih vidimo kako okupljaju

i predvode timarnike sa teritorije svojih kadiluka.

³⁹ Danas postoji selo Milodraže u srezu Fojnica, s desne strane puta Sarajevo—Travnik.

⁴⁰ Ovaj se poredak, u povoljnim uslovima, mogao primenjivati samo protiv slabije opremljenog neprijatelja.

povlači u klanac. Ovdje se u hroniku uklapa jedna zanimljiva epska sekvenca — Grgurovića, na najužem mestu klanca, sačekuje lično Đerzelez.

»Kada je (Grgurović) stigao na teško mesto prolaza, pogleda i spazi: jedan tigru sličan gorostasni lav preprečio mu je put i stoji. Po liku i prilici čovek, po strahopoštovanju koje uliva, div plamenog daha. Boja kože liči mu na oganj, lice na голу stenu, brci na crnu goru. Glava mu je kao usijani kazan, oči kao krvlju naliveni čanci. Stao bez konja i raskoračio se. Njegov strahotni lik zauzeo je prolaz, kao da se srušio vrh planine i ispunio tesnac.«⁴²

Kada je saznao ko mu je preprečio put, i uviđajući — prema Ibn Kemal — da se borbom ne može spasti, Grgurović pribegava lukavstvu i prebacuje Đerzelezu da njemu, kao proslavljenom junaku, ne priliči da kao aramija čuva klanac. Despot ga, kao ravnog sebi, izaziva na dvoboj, tražeći od Đerzeleza da ga propusti. Ovaj pristaje, a zatim, videvši da je prevaren (pošto despot odlazi kroz klanac bez dvoboja), zove Grgurovića da održi reč i da se vrati:

»Hej bane, kamo zakletva? Dođi amo da stanemo po našem dogovoru i da se na megdanu muški ogledamo, da jedan s drugim prozborimo!«⁴³

Onda se baca u poteru za despotom (ali ga ne stiže). Posle ove sekvence, u kojoj se ne pominju vojske nego samo dvojica protagonista, ponovo se nastavlja narativni tok hronike.

Davud paša sustiže odred Petra Dojčina, nanosi mu poraz i otima plen koji je ovaj nosio u Hrvatsku. U toj bici pada blagajski ban Mikloš (čija će glava, kao posebno vredan trofej, biti poslata na Portu).

Opis ovog događaja završava hroničar konstatacijom da je radosna vest o pobedi poslata sultanu⁴⁴.

Sličnu radosnu vest o pobedi šalju, u zajedničkom izveštaju kralju Matiji, despot Vuk Grgurović i banovi Ladislav od Egervara i Petar Dojčin, koji su rukovodili napadom na Sarajevo. Verzija događaja, data u ovom izveštaju, razlikuje se od Ibn Kemalove u proceni ishoda pojedinih okršaja i cele operacije. Obe se, međutim, u velikoj meri podudaraju u odnosu na vremensku i prostornu strukturu događaja. Izveštaj trojice vojskovođa datiran je danima u nedelji, a ne datumima, verovatno zato što je pisan odmah po povratku u Jajce, od koga je nedaleko bio ulogoren i sam Matija, čekajući na povratak ekspedicionog odreda⁴⁵.

U izveštaju se konstatuje da je kraljeva vojska krenula iz Jajca u utorak, a stigla pred Vrhbosnu (Sarajevo) već u sredu — tako da su Turke iznenadili, te je paša, s nešto malo ljudi, pobegao u planine. Tri dana vojska logoruje pred gradom, pljačka ga i zatim pali. U petak u podne paša napada »s mnogo Turaka« ali biva

⁴¹ Ibn Kemal, TAO, VII, 494.

⁴² Ibn Kemal, TAO, VII, 496.

⁴³ Ibn Kemal, TAO, VII, 498.

⁴⁴ Ibn Kemal, TAO, VII, 499—500.

⁴⁵ V. V. Makušev, *Prilozi k srpskoj istoriji XIV i XV veka*, Glasnik Srpskog učenog društva, XXXII, Beograd, 1871, 204—208.

odbijen, a kraljevska se vojska ulogoruje. Izveštaj navodi zatim da je paša sakupio konjanike i pešake »iz Bosne i od Drine i iz drugih krajeva« pa pešake sa svojim sinom poslao u jedan klanac da drvljem i kamenjem zakrče put i da poruše tamošnji most⁴⁶.

U subotu dolazi do bitke u klanecu, koja traje čitav dan i u kojoj ostaje mnogo poginulih sa obe strane tako da, kažu izveštači: »niti mi niti konji naši dalji boj izdržati ne mogosmo«. U noći se obe vojske utaboruju jedna blizu druge, dok je jedan deo kraljeve vojske nateran u bekstvo. Petar Dojčin, poslat da vrati begunce, biva napadom Turaka iste noći odvojen od glavnine snaga tako da joj se više nije mogao pridružiti⁴⁷.

U nedelju dolazi prvo do napada pašinog sina, koji biva odbijen, zatim do sudara sa pašom, kod Travnika. U tom poslednjem boju, preciziraju izveštači, nijedan čovek od kraljeve vojske nije izneverio, dok su »mnogi Turci s pašom naterani u bekstvo, tako da smo pobedu održali«. Pre ove poslednje bitke sa pašom data je zapovest da se odseku glave svim zarobljenim Turcima.

Izveštaj je sastavljen u Jajcu, »u utorak pre podne leta gospodnjeg 1480« i potpisan od trojice vojskovođa.

Sličan opis događaja — iako sročena sa znatno manje kritičnosti i preciznosti — dat je u pismu koje je Matija Korvin, 14. XII 1480, iz Zagreba uputio papi Sikstu IV⁴⁸.

Ovde je, međutim, zanimljivije drugo, već pomenuto pismo, u kome Matija objašnjava Mehmedu II razloge svog budućeg pohoda. Matija izlaže da je odgovarajući na predlog sultana o sklapanju mira (koji je navodno potekao od Davud-paše), poslao svog čoveka preko bosanskog bana Petra Dojčina »kapetanu Daut-paši«. Izaslanik se vratio sa pašinim pismom u kome ovaj obećava da, prilikom napada na zemlje cesareve, neće dirati oblasti pod vlašću Matijinom. Korvin je na to dao nalog da se turska vojska propusti bez smetnji. Pošto je paša, na povratku sa pohoda, prekršio dato obećanje i harao po kraljevim zemljama, Matija je krenuo za njim u poturu, ali mu je ovaj izmakao. Paša onda ponovo piše tražeći mir. Međutim, naknadno poslati kraljev izaslanik šest nedelja uzaludno čeka u Jajcu da paša pošalje taoca u zamenu za njega. Stoga se Matija rešava da vojsku koja je ranije prikupljena u druge svrhe⁴⁹ povede na pašu da mu se osveti za nanete uvrede. On u pismu moli Mehmeda da ovo shvati kao kažnjavanje paše i ponavlja želju da živi u miru

⁴⁶ Ovde se izveštaj slaže sa navodima Ibn Kemalove hronike ne samo u opisu zauzeća Sarajeva već i u tome odakle je paša prikupio spahije (i od Drine) i u pojedinosti pristustva pašinog sina. Zanimljivo je da se, u podatku o pešacima poslatim da brane klanac, može naći izvestan daleki paralelizam sa alegorijom o Derzelezu (kod Ibn Kemal) koji je

»bez konja« čekao despota Vuuka u klanecu.

⁴⁷ Ovde se izveštaj vojskovođa čak i u pogledu ishoda bitke u velikoj meri podudara sa verzijom turske hronike.

⁴⁸ Fraknói Vilmos, *Mátyás király levelei*, II, Budapest, 1895, 76—80.

⁴⁹ Podrazumeva se rat protiv Fridriha.

sa sultanom, koga zove »starijim bratom« i podseća da jedan drugom po krvi nisu tuđi⁵⁰.

Ovde se, osim donekle po motivu pohoda (koji je Ibn Kemal tražio u ranijem spaljivanju »grada kraljeve majke«), Matijina verzija razlikuje od hroničareve i u prikazu pregovora o miru — čiju inicijativu Korvin pripisuje Davud-paši a Ibn Kemal kralju. Prema pismu se, dakle, u vreme pohoda na Sarajevo i nije kod Davud paše nalazio izaslanik (koga je, prema Ibn Kemal, paša poslao vezanog u tvrđavu kada je despot sa vojskom provalio u sarajevsko polje).

V

Analiza ovog fragmenta i njegova konfrontacija sa istovremenim zapadnim izvorima koji prikazuju iste događaje pružaju i elemente za objektivnu ocenu Ibn Kemala kao istoričara. Iako on ima potpuno razumljivu tendenciju da sistematski precenjuje snage neprijatelja i da preteruje u opisu teškoća s kojima se sučeljavaju gazije — sa očiglednim ciljem da uveliča njihove podvige — on takođe prenosi i njihove poraze. Bar one posle kojih slede pobeđe. Ovim se, verovatno, može objasniti zašto je Ibn Kemal potpuno prećutao upad iz jeseni 1479. koji se, po Unrestu, završio nepovoljno po akindžije.

Međutim, ta se preterivanja ne mogu u celosti pripisati Ibn Kemal. Može se pretpostaviti da ona, bar delimično, odražavaju utiske (i uspomene) svedoka opisanih događaja⁵¹. Ovo postavlja problem izvora kojima se autor služio, posebno u pisanju ovde razmatranog fragmenta sedme sveske. On se poziva na kazivača (râvî) čije ime ne pominje⁵². Ostaje nejasno da li je ovde svedočanstvo učesnika u događajima iskorišćeno direktno ili preko nekog napisanog a nama danas nepoznatog dela. Postoji mišljenje⁵³ da se Ibn Kemal koristio spevom kojim je Jedrenac Hajredin, čije je pesničko ime Sabai, glorifikovao Davud-pašine podvige u Bosni. Ova pretpostavka deluje prihvatljivo, na prvi pogled, ali je nije moguće proveriti, jer spev Jedrenca Hajredina nije sačuvan. Nasuprot njoj, mogu se, međutim, izneti sledeće konstatacije. Kao što je rečeno, Ibn Kemal u celoj sedmoj svesci na više mesta vrlo opširno i sa

⁵⁰ Fraknói Vilmos, *Mátyás király levelei*, II, Budapest, 1895, 388—390.

⁵¹ Pretpostavku da je Ibn Kemal pisao na osnovu pisмениh ili usmenih memoara akindžija postavio je izdavač, Dr. Š. Turan u predgovoru transkrib. izdanja (str. XLV, LXXXIII).

⁵² Ibn Kemal, TAO, VII, 481, red 4 odozgo. U svih šest poglavlja o kazivaču se govori samo na ovom mestu.

⁵³ Ovo mišljenje zastupa H. Inalcık u radu: *The Rise of Ottoman Historiography*, (Historians of the Middle East, ed. by B. Lewis and P. Holt, London, 1962) 167. — Ovaj spev Jedrenca Hajredina imao je, navodno, 15.000 distiha. O postojanju ovog speva govori samo Sehi u svojoj Tezkiri. Up. A. S. Levend, *Gazavat-nâmeler ve Mihâl-oğlu Ali Bey'in Gazavat-nâmesi*, TTK Yayınları, Ankara 1956, 22.

mного simpatija piše o Davud-paši, koga je izgleda lično poznao⁵⁴. Međutim, Ibn Kemal piše i sve ono što zna o drugim krajiškim komandantima, o Ali begu Mihalogluu, Bali begu Malkoč-ogluu i Isa begu Hasan beg-ogluu. U ovoj, kao i u prethodnim sveskama, autor beleži i legende i istorijska zbivanja vezana za skopske krajišničke komandante Isa-bega, njegovog oca Ishak-bega i Paša Jigit-bega⁵⁵.

Ovo pokazuje da se pitanje o izvorima kojima se služio Ibn Kemal ne može svesti na fragment o Davud-paši, već traži celovito rešenje.

Težnja da sačuva od zaborava podvige krajiških komandanata, graditelja Carstva, izdvaja Ibn Kemala iz reda ostalih osmanskih hroničara koji, u najboljem slučaju, samo kratko beleže one događaje koji nisu neposredno vezani za ličnost vladara. Jasno se ocrtava određena tendencija Ibn Kemala da prevaziđe uske okvire dinastičke hronike pisane u slavu suverena i pruži istoriju političkih zbivanja Carstva. Iako su docniji osmanski hroničari bili snažno uplivisani Ibn Kemalovim stilom i jezikom⁵⁶, njegova koncepcija istorije ostala je neponovljena. Ona je, očigledno, mogla biti proizvod samo ovako snažne ličnosti, u znatnoj meri determinisane svojim socijalnim poreklom⁵⁷, čiji je društveni ugled dozvoljavao narušavanje konvencija.

Iako pitanje Ibn Kemalovih izvora ostaje otvoreno, ovim je u znatnoj meri oslabljena hipoteza da se, u pisanju ovog fragmenta svoje istorije, poslužio isključivo spevom Sabaija.

Sa gledišta jugoslovenske historiografije, analizirani fragment može da posluži kao dopunski izvor koji baca novo svetlo na već poznata zbivanja. Ibn Kemal svoje izlaganje uklapa u relativno čvrste hronološke okvire i pruža jednu celovitu predstavu o događajima. On time daje zanimljiv doprinos našim saznanjima o bosanskom krajištu 15. veka, doprinos koji je svež i sa faktografske strane, ubedljiv.

⁵⁴ Osnovu za ovu tvrdnju daje nam činjenica da je Ibn Kemal bio autor arapskih natpisa na Davud-pašinoj zadužbinskoj džamiji i na tumbetu. Up. *Islâm Ansiklopedisi* (s. v. Davud Paşa).

⁵⁵ Za nas je od posebnog interesa originalna verzija koju Ibn Kemal daje o osvojenju Skoplja od strane krajiškog komandanta Paša Jigit-bega, jer se u njoj govori o oružanom otporu koji je skopsko stanovništvo pružilo Turcima. O ovome više u posebnom radu o Ibn Kemalovom opisu skopskih krajišnika, koji spremamo za Glasnik muzeja grada Skoplja.

⁵⁶ Ovde moramo istaći da taj uticaj nije bio naročito povoljan, jer

je Ibn Kemalov jezik kitnjast, pretrpan stilskim figurama, sa mnogo arapskih i perzijskih tuđica, ukratko preterano doterana rimovana proza čiji je jedini neosporan kvalitet što sadrži i niz čistih turskih izraza koji su docnije, vremenom, izašli iz upotrebe.

⁵⁷ Ne treba zaboraviti da je Ibn Kemal po očevoj liniji bio potomak gazija — jednog bega i jednog paše. Po majčinoj liniji, međutim, pripadao je naučnoj elitbi, jer je njegov deda po majci, Ibn Kūpeli, spadao u vrlo cenjene naučnike. Jasno je da se on zbog toga nikada nije mogao osećati plaćenim dvorskim istoričarem.

Za nas je, ipak, najvredniji njegov način prikazivanja protagonista opisanih događaja. Ibn Kemal nastoji da, kao književnik, predstavi čitaocu svaku novu ličnost u trenutku kada je uvodi u svoje izlaganje i da je što svestranije prikaže. U ovom fragmentu on tako postupa i sa dva junaka naših narodnih pesama — despotom Vukom Grgurevićem⁵⁸ i Alijom Đerzelezom. Blagodareći tome, istorijski lik Đerzeleza ocrtava se mnogo određenije. Nije preterano reći da Ibn Kemal ovoj legendarnoj ličnosti vraća istorijski karakter. Čak bi se moglo tvrditi da je narodna mašta istkala poetski lik Đerzeleza, kao prototipa muslimanskog junaka, na osnovi upravo onih događaja čiji podroban opis dugujemo Ibn Kemal. Kao što je poznato, narodna tradicija, suočava, na čelu oba tabora, despota Vuka i Đerzeleza u epskom dvoboju, koji smešta na pozornicu borbe oko Sarajeva⁵⁹. Zanimljivo je da se opis fizičkih i drugih osobina koje narodna poezija pripisuje Đerzelezu, gotovo do detalja, podudara sa portretom koji slika Ibn Kemal⁶⁰.

Treba odati priznanje Ibn Kemal što je upotpunio naše znanje o slikovitoj ličnosti Đerzeleza i na taj način, još jednom, potvrdio značaj epske tradicije kao istorijskog izvora.

DEAUX ANS D'HISTOIRE DE LA MARCHE DE BOSNIE — SELON IBN KEMAL

Le Septième tome de l'histoire de la dynastie d'Osman écrit par Ibn Kemal et consacré au règne de Mehmed II, contient des témoignages de contemporains, avec force détails, sur les incursions turques dans le Sud-Est européen au cours de la seconde moitié du XV e siècle.

C'est à l'examen d'un tel fragment du Septième tome qu'est consacré cet article. Le fragment englobe six chapitres, de la page 527 à la page 562 inclusivement, édition de la Société d'histoire turque, préparée par Şerafettin Turan, Ankara 1954. Il traite de trois incursions de guerriers des marches turcs dans les régions du Royaume de Hongrie et du Saint-Empire, ainsi que du fameux sac

⁵⁸ Izdavač Ibn Kemalove sveske, Š. Turan, napravio je dosta zbrke sa toponimima i ličnim imenima u komentaru fragmenta koji smo analizirali. Ali, dok mu se ne može zamisliti što na prim. za Nedelišće u Prekomurju misli da je »možda Vllach«, nije oprostivo što je sve podvige despota Vuka Grgurovića pripisao Gregoru Labatanu. Sam Ibn Kemal despota naziva Grgure-oğlu Despot (TAO, VII, 490) ili samo Grgure-oğlu (TAO, VII, 491, 492), a kada ga prvi put u svojoj sedmoj svesci spominje, predstavlja ga čitaocu ovim rečima: »Grgurović je bio čuveni serdar ugarske zemlje. Bio

je vojni zapovednik pomenutog vilajeta koji je opljačkao. Junaštvom je stekao slavu među savremenici. Glas o njegovoj hrabrosti ispunio je svet. Sremsko ostrvo pripalo mu je putem nasledstva od njegovog dede Despota. On sam se opredelio za Ugarina i podredio zlotvorinom kralju«. (TAO, VII, 401).

⁵⁹ Poetski Đerzelez Alija i istorijski Đerzelez Alija prikazani su vrlo pregledno u članku Duš. Marjanovića, *Problem Đerzelez Alije*, Prilozi proučavanju narodne poezije, god. III, 1936, sv. 1—2, 90—95.

⁶⁰ Up. nav. članak Duš. Marjanovića, str. 91.

de Sarajevo par les cuirassiers de Mathias Ier Corvin — évènements qui ont eu lieu pendant les années 1479 et 1480.

Ce fragment de l' Histoire d'Ibn Kemal a un protagoniste: c'est Davud Paşa, qui était, jusqu'en 1479, beylerbeyi de Roumélie, puis, en fin de la campagne de Scutari, démis de ses fonctions et nommé sancakbeyi de Bosnie. En outre, Ibn Kemal accorde assez de place à deux personnages de marque des poèmes épiques et bosniaques — Vuk Grgurović, despote titulaire de Serbie, (résidant à la cour de Mathias I er) qu'il appelle Gırgıra-oğlu et Gerz İlyas — mieux connu sous le nom de Gerzelez.

Les campagnes de marches décrites dans ce fragment ne sont pas mentionnées par les autres chroniques ottomanes, dont nous avons connaissance à ce jour. Afin de mieux jauger Ibn Kemal en tant qu'historien, l'auteur tente des rapprochements avec les témoignages de contemporains occidentaux. Il se borne aux sources qui lui semblent les plus dignes de foi.

Le premier témoin qui s'impose en l'occurrence, par la netteté minutieuse de ses compte-rendus le sens commun de ses réflexions, est le curé carinthien Jakon Unrest, dont la Chronique autrichienne figure parmi les références de choix pour le dernier du XVe siècle. Unrest dépeint notamment, avec force détails, les incursions turques en Carinthie, Styrie et Carniole. Un recouplement avec la version des faits exposée par Ibn Kemal donne les résultats que l'auteur développe dans son article.

Il utilise, de même, les lettres de Mathias Ier adressées à Sixte IV et à Mehmed II, ainsi que le compte-rendu de l'incursion en Bosnie et du sac de Sarajevo, signé par le despote Vuk Grgurović, Ladislav Egervary et Petrus Dolci.

La comparaison entre les évènements tels que les voient Ibn Kemal et, respectivement, les contemporains de ces évènements situés dans le camp adverse, confère un cachet d'authenticité à l'oeuvre de l'historien ottoman. S'il a une tendance, bien compréhensible, à surestimer systématiquement les forces de l'ennemi et à exagérer généralement les difficultés auxquelles ont à faire face les ghazis dans le but évident d'exalter leurs prouesses — il insiste également sur leurs défaites. Du moins lorsqu'elles sont suivies de victoires.

Et pourtant, ces exagérations ne peuvent être entièrement imputées à Ibn Kemal. Il y a lieu de supposer, en effet, qu'elles reflètent, au moins partiellement, les impressions (et souvenirs) de témoins des évènements relatés. (Cette opinion est exprimée par Şerafettin Turan). Ceci pose le problème des sources dont s'est servi Ibn Kemal notamment lors de la rédaction du fragment du Septième tome examiné ici.

Ibn Kemal se réfère à un narrateur dont il tait le nom. Reste à élucider si ces témoignages ont pu être recueillis directement par Ibn Kemal — que ce soit sous forme orale ou écrite — ou s'il en a pris connaissance par l'intermédiaire de quelque ouvrage d'histoire, publié antérieurement et dont nous n'aurions pas connaissance. L'hypothèse a été avancée (par Halil İnalcık) selon laquelle Ibn

Kemal aurait fait usage du poème par lequel Hayreddin d'Edirne, dit Sabâyi, a glorifié les exploits de Davud Paşa en Bosnie. L'hypothèse est certes plausible, mais encore invérifiable, le poème de Sabâyi n'ayant pas été retrouvé. Deux indications semblent, cependant, pointer en sens contraire. Le fait, tout d'abord, qu'à travers plusieurs autres chapitres du Septième tome, en dehors du fragment dont traite l'article, Ibn Kemal consacre beaucoup de place à Davud Paşa. En second lieu, le fait qu'Ibn Kemal accorde son attention également à d'autres commandants de marches, ainsi à Ali bey Miħal-ođlu, Bali bey Malkoç-ođlu, Isa bey, Hasan bey-ođlu, dans ce tome, ainsi que dans les précédents, il note les faits historiques et légendaires liés aux noms d'Isa bey, de son père Ishak bey et de Paşa Yiđit bey, commandants de Skopje (Üsküb). Le problème des sources se pose ainsi dans toute son ampleur et demande une solution d'ensemble. L'auteur ajoute, en outre, que nous ignorons encore l'attitude d'Ibn Kemal envers les Gaza-nâmeler en général, notamment jusqu'à quel point il en a fait usage dans les autres tomes de son oeuvre. De toute façon, ce soin à préserver de l'oubli les exploits des capitaines de marches, bâtisseurs d'empire, distingue nettement Ibn Kemal des autres chroniqueurs ottomans qui se contentent, au mieux, de noter brièvement tels événements qui ne sont pas centrés sur la personne du souverain. Il s'en dégage une attitude bien déterminée d'Ibn Kemal, une tendance à dépasser les cadres étriqués d'une chronique dynastique, rédigée ad usum Delphini, au profit d'une histoire des faits politiques de l'Empire.

Du point de vue de l'historiographie yougoslave, le fragment du tome VIII traitant des campagnes de Davud Paşa en 1479 et 1480 projette, en qualité de source complémentaire, un éclairage nouveau sur des faits déjà assez connus. Le souci, dont fait preuve Ibn Kemal, de doter son exposé d'une solide charpente chronologique, offre une contribution de choix à l'étude de l'histoire et des modes d'existence des peuples yougoslaves au sein des marches ottomanes. Cependant, c'est dans le domaine des portraits des principaux participants des événements relatés que son apport est particulièrement précieux. Ibn Kemal a soin, en effet, de présenter au lecteur chaque nouveau personnage au moment où il l'introduit dans son récit — fidèle en cela à sa formation d'écrivain. Or, non seulement trouve-t-on chez lui des détails originaux sur la personnalité attachante du despote Vuk. Il réalise, par surcroît, le tour de force de conférer un caractère historique à une figure qui était, à ce jour, considérée quasi-mythique, le célèbre Gerzelez, autour duquel la mémoire collective a tissé une vaste légende. Il est significatif que le noyau de la légende est constitué précisément par les événements de Sarajevo, dans le cadre desquels la tradition confronte, elle aussi, en tête des deux camps, Gerzelez et le despote Vuk. L'auteur rend hommage à Ibn Kemal d'avoir, de la sorte, enrichi nos connaissances sur la personnage pittoresque de Gerzelez et d'avoir confirmé, une fois de plus, l'importance de la tradition épique populaire en tant que source historique.